

Ірина МЕЛЬНИЧУК,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри філософії та суспільних дисциплін
ДВНЗ «Тернопільський державний медичний
університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України»

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

У статті зосереджено увагу на значущості використання освітніх можливостей музейної педагогіки у вивченні природничих дисциплін в школі. Зазначено, що вчителі географії, біології, хімії не завжди використовують можливості музейних засобів у природничій освіті учнів, що зумовлено відсутністю спеціальних освітніх програм, де чітко окреслені можливості і засоби музейної педагогіки. Узагальнено шляхи використання музейної педагогіки у професійній підготовці вчителів. Наведено основні положення законодавчої бази про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України.

Ключові слова: *вчителі, природничі дисципліни, музейна педагогіка, професійна підготовка, краєзнавчий музей.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Оновлення і розвиток національної системи середньої освіти передбачає вдосконалення професійної підготовки компетентних учителів, здатних до інноваційної педагогічної діяльності в школі з урахуванням вікових надбань людства. У цьому сенсі особливої значущості набуває використання освітніх можливостей музейних раритетів у вивченні природничих дисциплін відповідно до шкільної програми. Здебільшого екскурсія в музей носить розважальний характер. Учителі географії, біології, хімії не завжди використовують можливості музейних засобів у природничій освіті учнів, що зумовлено відсутністю спеціальних освітніх програм, де чітко окреслені можливості і засоби музейної педагогіки. Для оптимізації вивчення фундаментальних природничих дисциплін необхідно навчити майбутніх педагогів використовувати засоби природничих музеїв з їхніми унікальними колекціями, що відображають динамічні процеси

трансформацій на певних територіях місцевого та регіонального значення, розвитку біогеоценозів, що створює ефект присутності. Музейна педагогіка дає змогу сформувати в учнів екологічну свідомість, визначити свою роль у біосфері Землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін стала предметом наукових розвідок дослідників, які вдосконалювали підготовку студентів біологічних факультетів до педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін (О. Іванців [1], акцентували увагу на інноваційних підходах до методичної підготовки майбутнього вчителя біології та екології (М. Колесник [2]), пропонували авторську методику проведення біологічних екскурсій у природу (Н. Грицай [3]), вивчали педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін до природоохоронної роботи в загальноосвітній школі (С. Люленко [4]) та ін. Проблема використання засобів музейної педагогіки стала центральною в дослідницьких пошуках О. Караманова, Н. Кузнєцової, М. Кулакової, Ф. Кушнір, С. Муравської, В. Снагощенко, Г. Шалфицької, В. Шведова та ін.

Метою статті є аналіз методик використання музейної педагогіки у фаховій підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Про намагання вчителів широко залучати до освітнього процесу засоби музейної педагогіки йшлося у «Каталозі музеїв при навчальних закладах України», складеному дослідницею історії музейної педагогіки Л. Гайдою, яка зазначала: «Прогресивні освітяни на початку ХХ ст. вважали, що сучасна школа неможлива без навчального музею..., який виконує навчально-розвивальну функцію» [5, с. 7].

У навчальному посібнику «Туристичне краєзнавство» В. Петранівський і М. Рутинський вказують, що авторство терміна «музейна педагогіка» належить Г. Фрейденталю, праця якого «Музей – освіта – школа» стала засадничою у вивченні проблеми з педагогічного музеєзнавства [6]. Науковці узагальнюють,

що саме Г. Фрейденталь розробив спеціальну методику роботи педагога з учнями під час екскурсії в музей. Основні пункти цієї методики можна розглядати як програму використання вчителем музейної педагогіки (підготовка школярів до походу в музей, виокремлення основних питань, відповіді на які можна отримати під час екскурсії, розробка низки проблемних питань для обговорення вражень школярів від екскурсії тощо) [6].

Продовження думки про педагогічний вплив музейної наочності у вивченні природничих дисциплін знаходимо у «Методиці викладання біології» П. Боровицького [7]. На думку науковця, саме використання музейних експонатів у вигляді натуральних об'єктів (гербарії рослин, муляжі, опудала, скелети тварин, їх відбитки на скам'янілостях, спиртові препарати тощо) сприяють зацікавленню учнів, емоційному сприйняттю і кращому запам'ятовуванню начального матеріалу, ніж зображення на малюнках у підручнику [7, с. 54–56]. Роль вчителя полягає не лише в організації екскурсій у краєзнавчий музей, а й в організації шкільного природничого музею, в якому можуть бути біологічні колекції (гербарії рослин рідного краю, колекції комах, мінералів та ін.), тераріуми, акваріуми тощо. У цьому аспекті проявляється педагогічна майстерність вчителя, прагнення привити учням любов до природи, зацікавити їх природоохороною діяльністю.

У науковій праці «Проект природознавчого музею в школі» О. Сичов рекомендує проводити навчання школярів саме за допомогою засобів музейної педагогіки [8]. Педагог-дослідник зазначає, що створення шкільного природознавчого музею сприяє більш глибокому засвоєнню учнями матеріалу з природничих наук, допомагає розв'язанню важливого педагогічного завдання – поєднання теорії з практикою. Майбутніх учителів галузі природознавства слід навчити створювати в навчальному закладі власні музейні експозиції. Ця діяльність учителя сприятиме посиленню «інтересу школярів до навчання, всебічному і більш глибокому вивченню учнями природи своєї місцевості, формуванню в школярів правильних уявлень про об'єкти природи, формуванню в них умінь самостійно здобувати потрібні знання про природу,

зміцненню міжпредметних зв'язків, активізації розумової та трудової діяльності, залученню до науково-дослідної роботи, розвитку спостережливості та системного мислення учнів» [8, с. 8].

Окрім цього, спільна робота вчителя з учнями в організації шкільного природничого музею сприятиме згуртуванню школярів, вияву їхньої творчості в створенні колекцій, відповідальності в догляді за музейними експонатами, формуванню допитливості для розширення уявлень про природу і, зокрема, про природні ресурси рідного краю та використання отриманих знань під час вивчення природничих дисциплін. Водночас, створені музейні експонати зі шкільного природничого музею можуть використовуватися іншими вчителями у вивченні географії (наприклад, колекція мінералів, видів ґрунтів), біології (гербарії, колекції зернових культур, які вирощуються на певній території, фотографії росин, занесених в «Червону книгу» та ін.), хімії (колекція мінералів), екології (модель біогеоценозу в тераріумі, акваріумі). На природних об'єктах учні мають змогу визначати особливості навколишньої флори і фауни.

Ми погоджуємося з думкою О. Караманова, що музейна педагогіка сприяє вдосконаленню професійної підготовки вчителів кількома шляхами:

формування міждисциплінарних зв'язків між традиційною та неформальною освітою;

організація інтерактивних семінарів та практики навчання на базі музеїв;

визначення методів і моделей взаємодії в умовах музейного середовища;

розробка мультикультурної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки [9, с. 47].

На важливості організації шкільних музеїв для реалізації освітньо-виховної функції, формування наукового світогляду та виховання екологічної свідомості підростаючого покоління наголошував В. Якубовський у підручнику «Музеєзнавство». Науковець зазначає, що «шкільний музей є одним із громадських культурно-освітніх закладів, які комплектують, зберігають, вивчають пам'ятки історико-культурної спадщини місцевого значення,

проводячи свою роботу відповідно до освітніх та виховних завдань в органічній єдності з усією позаурочною діяльністю школи» [10, с. 75–76].

Зазвичай, організація природничого музею в школі повинна базуватися на певній законодавчій основі стосовно функціонування музеїв при навчальних закладах (наприклад, накази Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до положень щодо музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», «Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України», «Про затвердження положень про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України» та ін.).

Наведемо основні пункти витягу з «Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України» (Наказ Міністерства освіти і науки України від 04.09.2006 р. №640 «Про внесення змін до положень щодо музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України з урахуванням вимог Закону України «Про позашкільну освіту») зазначено:

1.1. Музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління Міністерства освіти і науки України (далі музей), як складова системи навчально-виховної роботи, створюється з метою залучення учнівської та студентської молоді (далі – молодь) до вивчення і збереження історико-культурної спадщини українського народу, формування освіченої розвиненої особистості та сприяння вихованню у неї патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу.

1.2. Музей може співпрацювати з державними, науковими та іншими зацікавленими закладами та установами, а також громадськими організаціями.

1.3. Музей у своїй діяльності керується Законом України «Про музеї та музейну справу», постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 р.

№1147 «Про затвердження Положення про Музейний фонд України», нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури і туризму України з питань діяльності музеїв, цим Положенням, а також окремим положенням про музей, затвердженого керівником навчального закладу. Оригінальні пам'ятки історії, культури і природи, що мають наукову, історичну, художню чи іншу культурну цінність і зберігаються в фондах музею, входять до складу Музейного фонду України, підлягають обліку в установленому порядку.

1.4. Це положення поширюється на музеї, що діють при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України за умови, якщо вони не є юридичними особами.

2.1. Основними завданнями музею є:

залучення молоді до пошукової, краєзнавчої, науково-дослідницької, художньо-естетичної та природоохоронної роботи;

формування в молоді соціально-громадського досвіду на прикладах історичного минулого України;

розширення і поглиблення загальноосвітньої та професійної підготовки молоді засобами позакласної, позашкільної роботи;

надання допомоги педагогічному колективу навчального закладу в упровадженні активних форм роботи з молоддю;

залучення молоді до формування, збереження та раціонального використання Музейного фонду України;

вивчення, охорона і пропаганда пам'яток історії, культури і природи рідного краю;

проведення культурно-освітньої роботи серед молоді, інших верств населення.

2.2. Музей також проводить дослідницьку роботу відповідно до виду музею; систематично поповнює фонди музею шляхом проведення експедицій, походів, екскурсій, а також використовує інші шляхи комплектування, що не

суперечать законодавству; здійснює облік музейних предметів, забезпечує їх збереження; створює, поповнює стаціонарні експозиції та виставки [11].

Методика роботи з музейними експонатами на лекційних та практичних заняттях у вищих навчальних закладах та загальноосвітніх школах набула широкого поширення в зарубіжних країнах. Так, у праці Е. Хупер-Грінхіл «Музеї і освіта: цілі, методика, організація діяльності» («Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance») висвітлено передовий досвід зарубіжних науковців у модернізації освітнього процесу шляхом організації функціонування музею в школі та визначення їхнього навчально-виховного потенціалу. Дослідниця зазначає, що роль музеїв нині не доцільно обмежувати накопичуванням (conservation) предметів, її слід переосмислити, зробивши основний акцент на освітній цілі [12, с. 23].

Таким чином, незважаючи на те, що використання музейної педагогіки у вивченні природничих дисциплін бере початок ще з досвіду методистів минулого століття та має законодавче підґрунтя в Україні, сучасні вчителі ще не мають належної підготовки, комплексної методики і чітко структурованих програм стосовно ефективного використання музеїв у навчальному процесі.

Висновки. Реалізація інноваційних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін передбачає і формування у них готовності до використання красзнавчих екскурсій та експозиційних матеріалів, які є основою шкільних природничих музеїв. Враховуючи недостатній рівень теоретичної розробленості методики професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін засобами музейної педагогіки, виникає потреба систематизації теоретичних матеріалів та методичних розробок, які сприятимуть вирішенню означеної проблеми. Окреслюється завдання: підготувати студента використовувати у майбутній професійній діяльності елементи музейної педагогіки, щоб забезпечувати уроки біології, географії, хімії, екології ілюстративним матеріалом: муляжами, вологими препаратами, колекціями, макетами, скелетами хребетних тварин, опудалами, роздатковим матеріалом, які можуть бути музейними експонатами.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у розробці початкових програм для вивчення природничих дисциплін у школі з використанням музейної педагогіки; розробці чітких програм проведення уроків у краєзнавчих музеях; виокремленні у структурі професійної компетентності майбутніх вчителів біології, географії, хімії готовності до використання музейної педагогіки в школі.

Список використаної літератури

1. Іванців О. Я. Підготовка студентів біологічних факультетів до педагогічної діяльності в процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. канд. пед. наук / Іванців Оксана Ярославівна, Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 22 с.
2. Колесник М. О. Методична підготовка майбутнього вчителя біології та екології – інноваційні підходи / М. О. Колесник // Наукові записки: «Психологія і педагогіка». – Острого: Національний університет «Острозька академія», 2007. – Вип. 9. – С. 232–232.
3. Грицай Н. Б. Методика проведення біологічних екскурсій у природу / Н. Б. Грицай. – Харків: Вид. група «Основа», 2011. – 110 с.
4. Люленко С. О. Підготовка майбутнього вчителя природничих дисциплін до природоохоронної роботи в загальноосвітній школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Люленко Світлана Олександрівна. – Умань, 2014. – 26 с.
5. Гайда Л. А. Каталог музеїв при навчальних закладах України / Л.А. Гайда. – Кіровоград: Лисенко В.Ф., 2012. – 136 с.
6. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський // За редакцією проф. Заставного Ф. Д. – Київ: Знання, 2006. – 575 с.
7. Боровицкий П. И. Методика преподавания биологии / П. И. Боровицкий, П. Ф. Винниченко, Д. Л. Крамаров и др. ; Под общ.ред. П. И. Боровицкого. – М. : Высшая школа, 1962. – 336 с.
8. Сичов О. Є. Проект природознавчого музею в середній школі / О. Є. Сичов // Географія. – 2009. – № 6. – С. 8–11.
9. Караманов О. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному суспільстві знань / О. Караманов // Освіта та педагогічна наука. – № 4 (159). – 2013. – С. 21–15.

10. Якубовський В. І. Музеєзнавство: підручник / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський, 2010. – 352 с.

11. Положення про музей при навчальному закладі, який перебуває у сфері управління міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osrvn.org.ua/polozh>.

12. Hooper-Greenhill E. Museums and Education: Purpose, Pedagogy, Performance / E. Hooper-Greenhill – London and New York. – 2007. – 25 p.

Мельничук І. Использование музейной педагогики в профессиональной подготовке будущих учителей естественных дисциплин

В статье сосредоточено внимание на значимости использования образовательных возможностей музейной педагогики в изучении естественнонаучных дисциплин в школе. Отмечено, что учителя географии, биологии, химии не всегда используют возможности музейных средств в естественном образовании учеников, что обусловлено отсутствием специальных образовательных программ, где четко определены возможности и средства музейной педагогики. Сделан обзор путей использования музейной педагогики в профессиональной подготовке учителей. Представлены основные положения законодательной базы о музее при учебном заведении, который находится в сфере управления Министерства образования и науки Украины.

Ключевые слова: учителя, естественные дисциплины, музейная педагогика, профессиональная подготовка, краеведческий музей.

Melnychuk I. Use of Museum Pedagogy in Professional Training of Future Teachers of Natural Disciplines

The article focuses on the significance of the use of museum pedagogy educational opportunities in the study of natural sciences in the school. The problem of improving the future natural sciences teachers' training has become the subject of scientific research by scholars who have improved the training of students of biological faculties for pedagogical activities, focused on innovative approaches to the methodological preparation of the future teacher of biology and ecology, offered an author's method of conducting biological excursions into nature, studied pedagogical conditions of future natural sciences teachers' training for environmental protection work in general education school. It is noted that teachers of geography, biology, chemistry do not always use the possibilities of museum pedagogy in the natural education of students, due to the lack of special educational programs, which clearly outline the possibilities and means of museum pedagogy. Scientists emphasized the importance of the organization of school museums for the implementation of educational and educational functions, the formation of scientific outlook and the education of the younger generation ecological consciousness. According to researchers, the school museum is one of the public cultural and educational institutions that complete, preserve, and study the monuments of historical and cultural heritage of local importance, carrying out their work in

accordance with educational tasks in organic unity with all the extra-curricular activities of the school. The ways of using museum pedagogy in teacher's training are generalized. The main provisions of the legislative framework for the museum at the educational institution, which is in the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine, are presented. The main tasks of the museum are: attracting young people to search, regional searching, research, artistic and aesthetic and environmental work; formation of youth social and public experience on the examples of historical past of Ukraine; expansion and deepening of general and professional training of youth by means of extracurricular work; assistance to the teaching staff of the educational institution in the implementation of active forms of youth work; involvement of young people in the formation, conservation and rational use of the Museum Fund of Ukraine; the study, protection and propaganda of the historical monuments, culture and nature of the native land; conducting cultural and educational work among youth and other sections of the population. Despite the fact that the use of museum pedagogy in the study of natural sciences originates from the experience of methodologists of the last century and has a legislative basis in Ukraine, modern teachers do not yet have the proper training, comprehensive methodology and clearly structured programs on the effective use of museums in the educational process.

Key words: *teachers, natural sciences, museum pedagogy, professional training, museum of natural history.*